

การสำรวจและอนุรักษ์พันธุ์พืชสมุนไพรในเขตจังหวัดนครราชสีมา

องอาจ หาญชาญเลิศ¹ ฉลองชัย แบบประเสริฐ² และ ยิงยง ไพสุขสานติวัฒนา²

¹สถานีวิจัยปากช่อง อ. ปากช่อง จ. นครราชสีมา สถาบันอินทรีย์เกษตรศาสตร์เพื่อการค้นคว้าและพัฒนาพืชศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ²ภาควิชาพืชสวน คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Exploration and collection of medicinal plants in Nakhon Ratchasima province

Ong-Art Hanchanlert¹, Chalongchai Babprasert² and Yingyong Paisooksantivatana²

¹Pakchong Research Station, Pakchong, Nakhon Ratchasima; ²Department of Horticulture,
Faculty of Agriculture, Kasetsart University

บทคัดย่อ

จากการสำรวจเก็บรวบรวมพันธุ์พืชสมุนไพรในเขตจังหวัดนครราชสีมา สามารถสำรวจเก็บรวบรวมได้ 25 วงศ์ 40 ชนิด จำแนกเป็นไม้ต้น 23 ชนิด ไม้พุ่ม 14 ชนิด ไม้ล้มลุก 1 ชนิด ไม้เลื้อย 2 ชนิด และได้ทำการบันทึกลักษณะพืช แหล่งที่เก็บ ฤดูกาลที่ออกดอก และสรรพคุณ รวมทั้งเก็บรวบรวมตัวอย่างที่มีชีวิตเพื่อนำไปปลูกในสวนรวบรวมพันธุ์สถานีวิจัยปากช่อง โดยเก็บรวบรวมพืชสมุนไพรในท้องถิ่น ซึ่งคาดว่าจะมีประโยชน์ต่อการศึกษาด้านพฤกษศาสตร์ต่อไป

Abstract

As a result of surveying and collecting plant specimens, in order to gather and conserve the traditional uses of plants by the natives. Forty species were totally collected. These plants species were member of 25 families including 23, 14, 2 and 1 species of tree, shrub, herb and vine respectively. Living materials were also collected and were planted in medicinal plant gardens in Pakchong Research Station, Nakhon Ratchasima. Detail of plant species and their traditional uses were provided in this report.

บทนำ

โครงการวิจัย KIP 18.1.3.36 เรื่องการ
สำรวจรวบรวมและอนุรักษ์พืชสมุนไพรพื้นเมือง

ไทย ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและ
พัฒนาแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ตั้งแต่

พ.ศ. 2536 โดยสำรวจรวบรวมพืชสมุนไพรภายใน สถานีวิจัยปากช่อง และบริเวณใกล้เคียง จากนั้น ปี พ.ศ. 2537 ผลจากการรวบรวมภายใน อ. ปากช่อง และแหล่งปลูกอื่น ๆ นำไปปลูกในสวน รวบรวมพันธุ์สถานีวิจัยปากช่องในพื้นที่ประมาณ 8 ไร่ โดยมีพืชสมุนไพรขึ้นตามสภาพธรรมชาติอยู่ บ้างแล้ว เช่น มะเกลือ มะค่าโมง โมกมัน ตะคร้ำ เป็นการสำรวจรวบรวมพืชสมุนไพรในเขต จังหวัดนครราชสีมาบางส่วน ซึ่งเป็นจังหวัดใหญ่ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มี 24 อำเภอ 3 กิ่ง อำเภอ ประชากร 2,663,999 คน พื้นที่ประมาณ 20,492 ตารางกิโลเมตร โดยการออกสำรวจ เพิ่มเติมในเขต อ. ปากช่อง และทางตอนเหนือ จังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ อ. คง อ. เมือง อ. โนนสูง และ อ. โนนไทย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อทราบชนิดพรรณพืชสมุนไพรในเขต จ. นครราชสีมา
2. เพื่อรวบรวมตัวอย่างแห้งของพรรณพืชสมุนไพรต่าง ๆ ไว้ใช้ประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าต่อไป
3. เพื่อทราบฤดูกาลออกดอกผลของพรรณพืชสมุนไพรในเขต จ. นครราชสีมา
4. เพื่อทราบจำนวนไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม ไม้ล้มลุก และไม้เถา
5. เพื่อทราบสรรพคุณของสมุนไพรแต่ละชนิดที่ใช้กันในบริเวณ จ. นครราชสีมา
6. เพื่ออนุรักษ์พรรณพืชสมุนไพรโดยเก็บรวบรวมพันธุ์ ขยายพันธุ์ ให้มีปริมาณมากขึ้นแล้วนำไปปลูกในสวนรวบรวมพันธุ์สถานีวิจัยปากช่องเพิ่มเติม

อุปกรณ์และวิธีการศึกษา

อุปกรณ์

1. แฉกอัดพรรณไม้
2. กระดาษลูกฟูก กระดาษหนังสือพิมพ์
3. เชือกสำหรับมัดแฉกอัดตัวอย่างพรรณพืช
4. กรรไกรตัดแต่ง กรรไกรด้ามยาวสำหรับตัดกิ่งไม้
5. ถุงพลาสติกสำหรับใส่ตัวอย่างพืช
6. สมุดบันทึกข้อมูลพรรณไม้
7. ป้ายบันทึกหมายเลขตัวอย่างพรรณไม้
8. เครื่องเขียน ยางลบ

วิธีการศึกษา

1. ออกสำรวจภายในเขต อ.ปากช่อง อ. เมือง อ. โนนสูง อ. โนนไทย และ อ. คง จ. นครราชสีมา โดยสำรวจตัวอย่างพืชที่ออกดอกผล ระหว่างเดือนตุลาคม 2537 ถึงเดือนกรกฎาคม 2538 โดยออกสำรวจเฉลี่ย 2 เดือน/ครั้ง

2. การตรวจสอบชื่อและสรรพคุณ

2.1 ชื่อพื้นเมือง สรรพคุณต่าง ๆ สอบ

ถามคนท้องถิ่น และตรวจจากเอกสาร

2.2 การตรวจสอบชื่อวิทยาศาสตร์ของ

พืชสมุนไพร ทำโดยการเก็บตัวอย่างแห้ง ส่วนที่เป็นดอก ใบ ผลและส่งไปตรวจสอบที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพืช กองพฤกษศาสตร์และวัชพืช กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ผลและวิจารณ์ผลการศึกษา

ผลจากการสำรวจและอนุรักษ์พรรณพืชสมุนไพรในเขต จ. นครราชสีมาบางส่วน เช่น อ. ปากช่อง อ. เมือง อ. ด่านขุนทด อ. โนนสูง และ อ. คง ระหว่างเดือนตุลาคม 2537 ถึงเดือนกรกฎาคม 2538 สามารถสำรวจพบพรรณพืชสมุนไพร 25 วงศ์ 40 ชนิด โดยจำแนกเป็นไม้ยืนต้น 23 ชนิด ไม้พุ่ม 14 ชนิด ไม้ล้มลุก 1 ชนิด ไม้เลื้อย 2 ชนิด จากการสำรวจดังกล่าวได้เก็บตัวอย่างชิ้นส่วนพืช เช่น นำผลมาดองเก็บ

รักษาไว้ตลอดจนเก็บรวบรวมเพาะขยายพันธุ์เพื่อนำไปปลูกในสวนรวบรวมพันธุ์สถานีวิจัยปากช่อง เพื่อใช้ประโยชน์ในการศึกษาทางด้านพฤกษศาสตร์และด้านอื่น ๆ ต่อไป

สำหรับรายชื่อพืชสมุนไพรที่สำรวจพบแสดงไว้ในตารางที่ 1

ตารางที่ 1: แสดงรายละเอียดพรรณไม้ที่สำรวจพบ

ชนิดพืช	ลักษณะพืช	แหล่งที่เก็บ	ฤดูกาลออกดอก	สรรพคุณ
(1) ANACARDIACEAE				
1. ศรีนนไชย <i>Buchanania siamensis</i> Miq.	ไม้ต้น	แปลงนา	-	ผลสด รับประทานได้
2. มะม่วงหัวแมงวัน <i>Buchanania latifolia</i> Roxb.	ไม้ต้น	ที่ว่างรกร้าง	-	ใบ – ผักพื้นบ้าน
(2) ALANGIACEAE				
3. ปู่ <i>Alangium salviifolium</i> (L.) Wangerin subsp. <i>hexapetalum</i>	ไม้พุ่ม	แปลงนา	มีนาคม	เปลือก – แก้หิดไธ ผล – บำรุงไฟธาตุ เนื้อไม้ – แก้วริดสีดวงลำไส้ ผล – รับประทานผลสุก
(3) ANNONACEAE				
4. นมวัว <i>Anomianthus dulcis</i> (Dunn) J.Sinclair	ไม้เลื้อย	ที่ว่างรกร้าง	มีนาคม - เมษายน	ผล – รับประทานผลสุก
(4) BARRINGTONIACEAE				
5. กระโดน <i>Careya sphaerica</i> Roxb.	ไม้ต้น	แปลงนา	มีนาคม	เปลือกผล – ผาตสมาน ผล - เป็นยาย่อยอาหาร เมล็ด – เป็นยาแก้พิษ ใบ – ผักพื้นบ้าน ยอดอ่อน–เป็นผักพื้นบ้าน
6. จิกนา <i>Barringtonia</i> sp.	ไม้พุ่มยืนต้น	แปลงนา	-	
(5) BIGNONIACEAE				
7. แคโคก <i>Dolichandrone serrulata</i> (DC.) Seem.	ไม้ต้น	ที่ว่างรกร้าง	พฤษภาคม -มิถุนายน	ดอก – เป็นผักพื้นบ้าน
8. รังแร้ง <i>Stereospermum sulfureum</i> Kurz	ไม้ต้น	แปลงนา	มีนาคม	ลำต้น – ทำไม้ฟ้ายาน

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ชนิดพืช	ลักษณะพืช	แหล่งที่เก็บ	ฤดูกาลออกดอก	สรรพคุณ
(6) CAPPARACEAE				
9. แฉ่งเถา <i>Capparis versicolor</i> Griff.	ไม้พุ่มกิ่ง- เลื้อย	ที่ว่างรกร้าง	มีนาคม	ไม่ทราบสรรพคุณ
10. ค้อนกลอง <i>Capparis grandis</i> L.	ไม้ต้น	ที่ว่างรกร้าง	มีนาคม	ไม่ทราบสรรพคุณ
11. คอไก่ <i>Capparis thorelii</i> Gagnep.	ไม้พุ่ม	ที่ว่างรกร้าง	มีนาคม	ไม่ทราบสรรพคุณ
12. กุ่มบก <i>Crateva religiosa</i> G.Forst.	ไม้ต้น	แปลงนา	มีนาคม	ดอก - ดอกเป็นฝักรับประทาน ใบ, เปลือก – ขับลมทำให้ เจริญอาหารและช่วยย่อย
(7) CELASTRACEAE				
13. กระตูก <i>Siphonodon celastrineus</i> Griff.	ไม้ต้น	ริมทาง	มีนาคม- พฤษภาคม	ราก – แก้พิษภายในน้ำ เหลืองเสีย
14. พันจูรี <i>Lophopetalum wallichii</i> Kurz	ไม้ต้น	แปลงนา	มีนาคม	ดอก – รับประทานได้
(8) CONNARACEAE				
15. ถองแถบ <i>Connarus cochinchinensis</i> (Baill.) Pierre	ไม้พุ่ม กิ่งเลื้อย	บนเขา	มีนาคม	ไม่ทราบสรรพคุณ
(9) COMBRETACEAE				
16. สกุดี <i>Terminalia calamansanai</i> (Blanco) Rolfe	ไม้ต้น	ริมทาง	มิถุนายน	ผลอ่อน – ฝาดสมาน ผลแก่ – เป็นยาระบาย
(10) COSTACEAE				
17. เอื้องหมายนา <i>Costus speciosus</i> (Koen.) Sm.	ไม้ล้มลุก	ริมทาง	มิถุนายน	เหง้า – ขับปัสสาวะ บวมน้ำ, ฆ่าพยาธิและทำให้แห้ง
(11) DIPTEROCARPACEAE				
18. กราด <i>Dipterocarpus intricatus</i> Dyer	ไม้ต้น	แปลงนา	มีนาคม	เนื้อไม้ - เครื่องเรือนภายใน
19. ยางนา <i>Dipterocarpus alatus</i> Roxb.	ไม้ต้น	ริมน้ำ	-	เนื้อไม้ – ทำเครื่องเรือน
(12) EUPHORBIACEAE				
20. เปล้าใหญ่ <i>Croton roxburghii</i> N.P.Balakr.	ไม้พุ่ม	ที่ว่างรกร้าง	มีนาคม	เปลือก, ใบ – รักษาโรคท้อง เสีย ดอก – ขับพยาธิ

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ชนิดพืช	ลักษณะพืช	แหล่งที่เก็บ	ฤดูกาลออกดอก	สรรพคุณ
(13) FABACEAE				
21. กวาวเครือ <i>Butea superba</i> Roxb.	ไม้เลื้อย	บนเขา	กุมภาพันธ์	ไม่ทราบสรรพคุณ
22. มะเค็ง <i>Dialium cochinchinense</i> Pierre	ไม้ต้น	บนเขา	มิถุนายน	ผล - รับประทานเป็นอาหารได้
23. มะค่าแต้ <i>Sindora siamensis</i> Teijsm.	ไม้ต้น	แปลงนา	มีนาคม	เนื้อไม้ - ทำเครื่องเรือน
24. กระพี้ <i>Dalbergia lakhonensis</i> Gagnep	ไม้ต้น	แปลงนา	มีนาคม	เนื้อไม้ - ทำเครื่องเรือนภายใน
(14) GUTTIFERAE				
25. แด้ว <i>Cratoxylum maingayi</i> Dyer	ไม้ต้น	บนเขา	มีนาคม	ยอดอ่อน - เป็นผักพื้นบ้าน
(15) IXONANTHACEAE				
26. กระบก <i>Irvingia malayana</i> Oliv.	ไม้ต้น	แปลงนา	มีนาคม	เมล็ด - น้ำมันกลั่นจากเมล็ดใช้ทำสบู่, เทียนไข
(16) LYTHRACEAE				
27. สมอวัด <i>Lagerstroemia undulata</i> Koehne	ไม้ต้น	ริมทาง	พฤษภาคม-มิถุนายน	ไม่ทราบสรรพคุณ
(17) MELIACEAE				
28. กัดลิ้น <i>Walsura robusta</i> Roxb.	ไม้ต้น	ริมคลอง	มีนาคม	ไม่ทราบสรรพคุณ
29. คัดลิ้น <i>Walsura intermedia</i> Craib	ไม้ต้น	แปลงนา	มีนาคม	ผล - วัวกินแก้ฝ้าในลิ้น
(18) MYRISTICACEAE				
30. กรวย <i>Horsfieldia</i> sp.	ไม้ต้น	แปลงนา	มีนาคม	ไม่ทราบสรรพคุณ
(19) OCHNACEAE				
31. ข้างนาว <i>Ochna integerrima</i> Merr.	ไม้ต้น	ที่ว่างรกร้าง	มีนาคม	เปลือกต้น - ประุงเป็นยาแก้ไข้ยาหอม ขับผายลม
(20) RHAMNACEAE				
32. ตะครอง <i>Zizyphus cambodiana</i> Pierre	ไม้ต้นขนาดเล็ก	ที่ว่างรกร้าง	มีนาคม	เนื้อไม้ - เผาถ่าน
(21) RUBIACEAE				
33. กระทุ่มนา <i>Mitragyna javanica</i> Koord.	ไม้ต้น	แปลงนา	มิถุนายน	ไม่ทราบสรรพคุณ

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ชนิดพืช	ลักษณะพืช	แหล่งที่เก็บ	ฤดูกาลออกดอก	สรรพคุณ
34. ระเวียง <i>Catunaregam spathulifolia</i> Tirveng.	ไม้ต้นขนาดเล็ก	ริมทาง	มีนาคม	ไม่ทราบสรรพคุณ
35. กะเบียน <i>Gardenia turgida</i> Roxb.	ไม้พุ่ม	ริมทาง	มีนาคม	ใบ – พอกตำแผลสด ราก – แก้เสมหะเป็นพิษ (12)
(22) RUTACEAE				
36. โปรงฟ้า <i>Murraya siamensis</i> Craib	ไม้ต้น	บนเขา	กุมภาพันธ์ -มีนาคม	ไม่ทราบสรรพคุณ
37. พญาาย <i>Hesperethusa crenulata</i> Roem.	ไม้ต้น	ริมทาง	มีนาคม	เนื้อไม้, เปลือก - แก้ไข้ เป็นยาขมเจริญอาหาร
(23) SALVADORACEAE				
38. หนามพุงดอ <i>Azima sarmentosa</i> (Blume) Benth.	ไม้พุ่ม	ที่ว่างรกร้าง แปลงนา	-	ราก – เป็นยาเย็น, ถอนพิษ แก้ไข้ทุกชนิด
(24) STRYCHNACEAE				
39. ตูมกา <i>Strychnos nux-vomica</i> L.	ไม้ต้น	แปลงนา	กุมภาพันธ์	เมล็ด – ใช้น้อยเป็นยาขม เจริญอาหาร, กระตุ้น ประสาท ไช้สันหลัง - เป็นยาเบื่อหนู
(25) SAPINDACEAE				
40. ตะคร้อ <i>Schleichera oleosa</i> (Lour.) Oken	ไม้ต้น	แปลงนา	มีนาคม	เปลือก - สมานท้องแก้ ท้องร่วง น้ำมันในเมล็ด – แก้ผมร่วง ผลสุก – รับประทานได้

สรุปผลการศึกษา

จากการสำรวจเพื่อทราบชนิดและเก็บรวบรวมพืชมาปลูก เพื่อการอนุรักษ์พันธุ์ที่สถานีวิจัยปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา สามารถสำรวจพบพืชทั้งหมด 40 ชนิด ใน 25 วงศ์ ดังนี้

1. ANACARDIACEAE	14. GUTTIFERAE
2. ALANGIACEAE	15. IXONANTHACEAE
3. ANNONACEAE	16. LYTHRACEAE
4. BARRINGTONIACEAE	17. MELIACEAE
5. BIGNONIACEAE	18. MYRISTICACEAE
6. CAPPARIDACEAE	19. OCHNACEAE
7. CELASTRACEAE	20. RHAMNACEAE
8. CONNARACEAE	21. RUBIACEAE
9. COMBRETACEAE	22. RUTACEAE
10. COSTACEAE	23. SALVADORACEAE
11. DIPTEROCARPACEAE	24. STRYCHNACEAE
12. EUPHORBIACEAE	25. SAPINDACEAE
13. FABACEAE	

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่และนักวิชาการของกลุ่มงานพฤกษศาสตร์ กองพฤกษศาสตร์และวัชพืช กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบชื่อวิทยาศาสตร์พืชสมุนไพร

เอกสารอ้างอิง

- เต็ม สมิตินันท์. 2523. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย. พันธุ์พืชบลิซซิง กรุงเทพฯ.
- ลัดดาวัลย์ บุญรัตนกรกิจ และ ถนอมจิต สุภาวิตา. ชื่อพืชสมุนไพรและประโยชน์. แผนกวิชาเภสัชพฤกษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- วิทย์ เทียงบุญธรรม 2531. พจนานุกรมสมุนไพรไทย. โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮาส์. กรุงเทพฯ.
- สมาคม ร.ร.แพทย์แผนโบราณ. 2507 – 2516. ประมวลสรรพคุณยาไทย ภาค 1-3. สำนักพิมพ์พระเชตุพนฯ กรุงเทพฯ.
- เสี่ยม พงษ์บุญรอด. 2519. ไม้เทศเมืองไทย. ห.จ.ก. การพิมพ์ไชนวัฒน์. กรุงเทพฯ.